

Eitt gott dømi um vísindaligu tyngdina í FarGen var stóra altjóða ráðstevnan FarGen Summit 2013 á Hotel Føroyum 19.-20. sept. 2013, sum FarGen fyriskipaði. Yvir hundrað luttakarar við nógvum útlenskum granskarum vóru á ráðstevnuni – harav fleiri av sterkastu og gitnastu ílegugranskarum í heiminum. Nakrir teirra eru við at manna vísindaliga ráðgevaratoymið aftan fyri FarGen. Ein av niðurstøðunum var, at FarGen kann blíva ein av teim mest spennandi og týðandi altjóða ílegugranskingar-verkætlanunum komandi árinum

HANS PAULI STRØM

øllum viðurskiftum í samband við ílegugransking!

Føroyar hava fyrimunir til ílegugransking

Sum eitt lítið land, landafrøðiliga avmarkað frá øðrum og við okkara serstøku søgu, hava vit serliga fyrimunir fram um onnur lond at menna ílegugransking:

- føroyingar eigna seg serliga væl til ílegugransking, tí vit eru arvaliga ella genetiskt rættiliga einsháttaði við tað, at fólk-ið í høvuðsheitum stavar frá nøkrum fáum landnámsmonnum í 9. øld, og fólk-ið er vaksið síðani tá uttan stórvegis ávirkan uttanífrá,
- ættartræð føroyinga er rættiliga fullfíggað í fleiri øldir aftureftir, sammett við onnur lond, út frá skrivligum keldum, kirkjubókum, fólkateljingum o.ø.
- og so hava vit eitt heilsuverk á høgum stigi við tí mest framkomnu kunningar- og samskiftistøkni (talgilda heilsuskipanin) og við góðum skrásetingum av diagnosum og sjúkuviðurskiftum, eisini aftureftir.

Tað eru júst hesi ættarligu og skipanarligu sereyðkenni okkara, sum gera, at altjóða granskarar síggja serliga stórar møguleikar í føroyskari ílegugransking

Hugsjónirnar um ílegugransking

Frá fyrsta degi, tá lógin varð gjord, debatterað og samtykt, vóru greiðar politiskar hugsjónir aftan fyri viljan til at stimbra føroyska ílegugransking:

- Heilsupolitiska hugsjónin, at menna okkara førleikar at lekja og fyrbyggja sjúkur, við at fáa vitan fram um sjúkuvelvandi orsökir, sum higartil hava verið duldar, og út frá tí kunna seta skjótari og beinravnari diagnosur, gera og geva virknari heilivág og veita viðgerð við minni hjáárinum.
- Fólkaheilsupolitiska hugsjónin, har tað júst um fyrbyggjing verður met, at ileguvitan verður eitt

tað týðningarmesta fram brotið, tí her fáa vit møguleikan at staðfesta sjúkur og sjúkuorsøkir nógv skjótari enn áður, og tí betur fyrbyggja teirra oyðandi fylgjur.

- Granskingarpolitiska hugsjónin, at byggja upp og menna føroyskan heilsugranskingar-førleika og vera við til at skapa eitt sterkt og dynamiskt granskingarumhvørvi:
 - bæði fyri læknafrøðilig og onnur vísindafólk í okkara heilsuverki,
 - og at draga føroyskar granskarar og tøkniligar serfrøðingar, ið nú arbeiða uttanlands, higar at arbeiða,
 - og síðst, men ikki minst, at draga útlenskar granskarar, granskingarfyrirøkur og granskingarkapital higar.
- Nýggja Granskingarparkin INOVA er grundað á hesar hugsjónir, har drívmeigin og eitt høvuðsmál frá fyrsta degi júst hevur verið gransking í menniskja-ílegum eins væl og djóraílegum (serliga fiskalegum).
- Vinnupolitiska hugsjónin í ílegugransking varð nógv umrødd í politisku viðgerðini, og lögdu tingfólk stóra áherðslu á, eisini at síggja hesa gransking sum ein tátt í vinnuligari fjølbroyting í Føroyum. M.a. við at menna ein serstakan vinnugeira, ið kann skapa eina virðisøking grundað á læknafrøðiliga og tøkniliga vitan úr ílegugransking. Og eisini vekja áhuga hjá útlenskum fyrirøkum fyri vinnuligari gagnnýtslu av teirri vitan og tøkni, sum verður ment í Føroyum, og har virkseimið verður staðfest í okkara samfelag.

Hví FarGen ?

Síðani vit settu ílegusavnið á stovn er

næstan komið á mál við at skráseta alt tað føroyska ættartræið – eitt arbeiðið sum Landsskjalasavnið stendur fyri. Harumframt eru um 20 einstakar granskingarverkætlanir farnar ígongd. Í so máta hevur ílegugranskingin fingið eina góða byrjan.

Men verandi virkseimi í føroysku ílegugranskingini hevur ikki ta vídd og tey perspektivir, sum lógu í politisku hugsjónunum og intentionunum frá 2005-06. Talan er oftast um rættiliga smáar og avmarkaðar verkætlanir. Og vit eru ikki komin út um, at tað í høvuðsheitum enn bara eru virkandi sjúkrahúslæknar, sum taka sær stundir til avmarkað granskingarevni, ið hava teirra serliga áhuga. Talan er sum heild um einstaklingaverkætlanir, ið ikki involvera fleiri persónar, ikki eru serliga ressursukrevjandi, m.a. fíggjarliga, og sjáldan eru longrivarandi verkætlanir ella partar í størri heild.

Ógviliga avmarkað er tí eisini, hvussu nógv fáast burturav við hetta í Føroyum, og hvussu stórar partur verður gjørdur í Føroyum. Helst er vavið ov lítið til at eitt reelt granskingarumhvørvi kemur fram í Føroyum á hesum øki, og vinnulig útlit eru ring at síggja, um bert verður hildið fram á hesum støði.

Tí er FarGen neyðugt, fyri at lyfta føroysku ílegugranskingina upp á eitt hægri stig, við at fremja í minsta lagi fyrsta umfar av verkætlanini: at útvega neyðugu fakprofessionellu, tøkniligu, fíggjarligu og organisatorisku fyrirteytirnar fyri at kunna fara í holt við at

savna, skráseta og lesa íleguupp-lýsingar frá einum stórum hópi av føroyingum – eini túsund eru nevnd í fyrstu syftu - og gera hesar atkomiligar fyri gransking hjá føroyskum einsvæl og útlenskum granskarum, granskingarstovnum og fyrirøkum, eftir treytum, ið verða settar av føroyska ílegusavninum, og sum skal fara fram í føroyskum granskingarumhvørvi.

FarGen móti Helicopter Science

Minnist væl, at tað var í hesum sambandi at eg undir lógararbeiðinum í 2005 fyrstu ferð hoyrði um “helicopter science” – at ein útlenski fyrirøkur kundi koma og seta seg á ríka vísindatilfeingi í einum landi og fara avstað við tí til eina gagnnýtslu og vitanar- og virðisøking aðrastaðni. Bert við eini skipan við so stórar professionellari tyngd sum FarGen kunnu vit tryggja okkum móti slíkari “helicopter science” – at vitanarskapanin, førleikamenningin og virðisøkingin fer fram í føroyska samfelagnum.

FarGen altjóða toppfundur í Føroyum

Eitt gott dømi um vísindaligu tyngdina í FarGen var stóra altjóða ráðstevnan FarGen Summit 2013 á Hotel Føroyum 19.-20. sept. 2013,

sum FarGen fyriskipaði. Yvir hundrað luttakarar við nógvum útlenskum granskarum vóru á ráðstevnuni – harav fleiri av sterkastu og gitnastu ílegugranskarum í heiminum. Nakrir teirra eru við at manna vísindaliga ráðgevaratoymið aftan fyri FarGen. Ein av niðurstøðunum

var, at FarGen kann blíva ein av teim mest spennandi og týðandi altjóða ílegugranskingar-verkætlanunum komandi árinum.

Keðiligir byrokratiskir fótonglar

Í Heilsumálaráðnum hevur aðalstjórin fingið tvey embætisfólk (í Kringvarpinum kallað “arbeidsbolkur”) til at skriva landsstýrismanninum eitt “tilmæli” um FarGen.

Hesar 21 síðurnar hjá embætisfólkunum eru eitt langt byrokratiskt ákæruriti móti FarGen, skrivað uttan minstu fatan av teim víðskygdu hugsjónum, ið longu frá byrjan vóru frá politiskari síðu um stovnanina av føroyskari ílegugransking, og sum júst finna sítt besta afturljóð í FarGen verkætlanini. Tey hava so fingið landsstýrismannin (ið annars breggjaði sær á FarGen Summit 2013 um hesa stórfingnu føroysku verkætlan), til at hálsa um og steðga stuðlinum til FarGen – og harvið taka kvørkratak um verkætlanina.

Vegurin fram fyri FarGen

Havi kannað ákæruritið hjá embætisfólkunum gjølla. Har er snøgt sagt onki, sum ikki kann greiðast av misskiljingum og møguligum neyvari útgreiningum og ásetingum í verkætlanarlýsingini av FarGen. Onki. Tað einasta sum krevst er positivur vilji, til at Heilsamálaráðið, ílegusavnið og FarGen setast við bortið og fara alt ígjøgnum, at greiða møguliga misskiljingar og fløkjur og gera tær tillagingar í verkætlanini, sum tey koma fram til.

Mær vitandi er FarGen longu farið í ein tættan og positivan dialog við ílegusavnið um hetta. Eg gleði meg til at hoyra aftur frá teimum, so at FarGen aftur verður sett á skinnarar við neyðugari upp-bakking og stuðli frá heilsupolitiska myndugleikanum.

Á hesi slóðini finst tilfar um ílegusavni, føroyska ílegugransking og FarGen: www.genetics.gov.fo

